

CONSIDERAȚII ETNOLINGVISTICE ASUPRA OBICEIURILOR NUPTIALE DIN SATUL VAD, ȚARA CHIOARULUI*

Ioan-Mircea FARCAȘ

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere, Baia Mare

*Ethnolinguistic Considerations on the Nuptial Customs
in Vad, Chioar County*

Abstract: The present study analyses ethnolinguistic aspects related to the custom of wedding in Vad, the researcher's place of birth. The village is traditionally included in the Land of Chioar. The wedding customs in the Vad village situated in Chioar county are generally alike to similar events throughout the Romanian space. The description of this particularly important moment in human life has been narrated by my father, Stephen (78), a very good storyteller, who is really astonishing when taking into account the accuracy of his vast memory

Keywords: *ethnolinguistic, particularity, conservative, etymological*

Mireasă (Anuca Conțului) cu chemător (Vasile Tămaș) - 1944

*ACKNOWLEDGEMENT: This work was supported by a grant of the Romanian Ministry of Research and Innovation, CCCDI – UEFISCDI, project number PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0116, within PNCDI III

Materialul de față prezintă aspecte etnolingvistice legate de obiceiul nunții din satul Vad, locul de naștere al subsemnatului, sat care este inclus, în mod tradițional în Țara Chioarului. Țara Chioarului își trage numele de la puternica cetate care se găsea în defileul râului Lăpuș (*chioar* "cetatea de piatră" <magh. *kő* "piatră" + *var* "cetate"), în partea de sud-vest a județului Maramureș. Se pare că Cetatea Chioarului a fost construită după năvălirile tătarilor, fiind menționată în diploma regală sub numele *Castrum nostrum* (1378), *Castrum regium Kouar vocatum* (1392), *Castrum nostrum Kowuar nuncupatum in Zolnok* "Cetatea noastră numită Kowuar în Solnoc" (1397). Cf. Szentgyörgyi Măria, *Kövar vidékének társadalma (Societatea ținutului Chioar)*, Budapesta, 1972, p. 14 *apud* Șainelic (1986: 14).

Satul Vad¹ este atestat documentar din 1424, sub denumirea REVKAPOLNOK și REVTAPOLY².

Coriolan Suci (1968, II, s.v.) menționează, pentru 1424, localitatea Vad sub denumirile REWKAPOLNOK și REVTAPOLY. La 1427 – RECAPAL, 1549 – RAYKAPALNOK, 1566 KWKAPOLNOK [= REVKAPOLNOK], REV COPALNIC, 1602 – VAD, 1609 – RECAPALNUK, 1630 – REKEKOPONOK, 1650 RE-KAPÁLNOK, 1669 – RÉV-KAPÁLNOK, 1800 – VÁÁD, VADU, 1750 – VAD, 1760 – 1762.

Denumirea de VAD, după Kádar (1901) provine din cuvântul latinesc *vadum* "loc de trecere sau de traversare printr-un pârâu", iar REV "dincoace de pârâul Cavnic".

Nunta constituie o etapă indispensabilă existenței tradiționale, fiind considerată drept experiență umană fundamentală și socialmente necesară (Chiș Șter 1983: 265). Fiind un ceremonial de trecere, "se cere a fi consacrată și aceasta se face prin mijlocirea unor rituri de mare complexitate, dar și festivizată prin ceremonii și manifestări spectaculare de excepție ..." (Șeuleanu 1977: 6). Actele din scenariul nupțial au în vedere trecerea de la stadiul flăcău-fată la cel al bărbatului-femeie constituiți într-o familie. Cele mai multe secvențe de rit se încadrează în grupa riturilor de trecere cu scopul de a ușura fazele tranzitorii de la stadiul flăcău-fată la cel de bărbat-nevăstă (Bîrlea 1981: 425). Acestea îi vizează în special pe mire și pe mireasă, fiind distribuite pe mai multe planuri: jocurile tineretului din ajunul nunții ca luare de rămas-bun de la categoriile feciorilor și fetelor, jucarea miresei pe bani de către toți participanții, bărbați și femei etc.

Obiceiul nunții în satul Vad, din zona Chioar, se aseamănă, în general, cu evenimentele similare de pe întreg spațiul românesc. Descrierea acestui moment deosebit de important din viața omului ne-a fost relatată de tatăl

¹ A se vedea Ioan-Mircea Farcaș, *Graiul și etnografia satului Vad*, Baia Mare, Editura Universității de Nord, 2008.

²Cf. Kádar József, *Szolnok Doboka – varmegye monographiaja*, Dej, 1901, p.534-538 (*Monografia județului Solnoc-Dobâca*).

meu, Ștefan (78 de ani)³, un foarte bun povestitor, care impresionează prin acuratețea memoriei vaste pe care o deține.

I. Aspecte etnologice

1.1. După ce tinerii și părinții cădeau de acord asupra căsătoriei, urma prima secvență foarte importantă din etapa preliminarilor reprezentată prin fixarea zilei de nuntă (etapa preliminarilor era foarte bine marcată ritualic, pentru că ea permitea trecerea firească din starea inferioară, de nelumiți, într-o stare superioară a celor doi actanți principali, mirele și mireasa). De exemplu "de duminică în două săptămâni", se mergea "a peți", apoi erau chemați cuscii cu fata la mire. Părinții se înțelegeau câtă avere o să-i dea fetei, obiceiul lor fiind să promită mai mult pământ după ce vor muri. Acestea erau fixate prin formula foarte răspândită: "și după moartea mea îți mai slobozesc [pământ]!". Apoi se chemau nănașii și se angajau țiganii "lăutarii".

Sâmbăta umblau chemătorii prin sat. Înainte de plecare, intrau la mire sau la mireasă pentru a mânca și a bea un pahar de *horincă*. Apoi își împărțeau traseele, unul începea dintr-un capăt, altul din celălalt capăt al satului. Care erau considerați mai de vază plecau pe sate la chemat.

Chemătorii erau dotați cu *boate* "bâte" împodobite cu *cipci*⁴ de mătase (aceste bâte împodobite simbolizau de fapt bradul⁵, des întâlnit atât la românii din țară, dar și din afara ei. Vezi spre exemplu Ana Hoțopan, *Coordonate ale folclorului românilor din Ungaria*, 2008, p.64)) îmbrăcați cu cioareci, cămașă, *boconci*⁶ cu ciorapii întorși deasupra *boconcilor*, iar fetele aveau un colac. Când intrau în casă ziceau:

*Mulțumită lui Dumnezeu
Și-a dumneavoste voitori de bine,
Că v-am aflat în pace și cu sănătate
La lăcașul lui Dumnezeu și-al dumnilorvoaste.
Că în curțile dumnevoaste am intrat
Dumnevoaste scaun de hodină ne-ați dat.
Pă scaune ne-am pus,
Solia nu ne-am spus.
De pă scaune ne sculăm,
Solia ca să ne-o dăm.
Avem un crai mândru și frumos,*

³ Informațiile ne-au fost oferite de către Ștefan Farcaș (tatăl autorului), poreclit Croitorul, din satul Vad, în perioada 1.09-5.09.2018.

⁴*Cipci* = panglici de mătase

⁵La românii din Ungaria, se menționează obiceiul conform căruia tinerii care urmează să se căsătorească trebuie să meargă la brad să-i anunțe nunta. După aceea era tăiat, împodobit și purtat în ziua nunții de brădar (Hoțopan 2008: 64).

⁶*Boconci* = bocanci

*Dat de la Domnul Cristos,
De la Maica Sfântă Preacurată
De la cei 12 Sfinți Apostoli,
De la socrul cel mare
De la soacra cee⁷ mare,
Mai ales ce-un băiețel ce are.
Ea zice și grăiește
Și lui Dumnezeu mulțămeste.
Că i-a dat Dumnezeu zi de bucurie
An de căsătorie
Într-un ceas bun și cu noroc să fie!
De aceea vă pofteste și pe dumneavoastă
Pă duminică de diminecioară,
La un scaun de hodină,
La un pahar de băutură,
Cu multă dragoste și voie bună.
Iar dumneavoastă să nu credeți
Că noi suntem ceva ceanlăi, ceva pravalăi
Ci suntem adevărați soli împărătești
Precum și dumneavoaste vedeți.
Purtăm cipcă de mătase,
Cum poartă și înălțata în viață.
Struț și busuioc
Poartă și înălțatul mînire în clop,
Să le deie Dumnezeu cinste și noroc!*

Gazdele îi invitau pe chemători în casă prin vorbele: "Haidați s-aveți noroc, haidați și șideți! Beți un pahar de horincă sau de vin!". Și tot așa din casă în casă până ce terminau de umblat prin tot satul. După ce terminau de umblat, mergeau din nou la mire sau mireasă, mâncau un *guiaș*, beau un pahar de *horincă*, apoi mergeau fiecare la casele lor. A doua zi, duminică dimineață, cam pe la ora 10, se adunau și mergeau după nănași. Cu aceștia se întorceau la casa mirelui sau a miresei, apoi de aici la biserică. În drumul lor cu nănași, feciorii cântau:

*Nănaș mare tăt aș h'i
Numa nu m-aș t'eltui.
Nănaș mare tăt aș mere
Numa nu cu t'eltuiéle.*

1.2. Despărțirea miresei de familie este zugrăvită prin imagini ce amintesc de lumea copilăriei, de curte, dar și de tinerii din sat:

⁷Pentru o mai bună receptare a textului, am adoptat o transcriere fonetică mult simplificată, menținând doar acolo unde e cazul semnele speciale.

*Ie-ți, mîireasă, zuua bună
De la tată, de la mumă,
De la fraț, de la surori,
De la grădina cu flori,
De la hir de tămâiță
De la fete din uliță.
De la hir de busuioc,
De la fete, de la joc.*

Când lumea ieșea de la biserică, după terminarea liturghiei, soseau și mirele și mireasa, iar țiganii (lăutarii) din partea mirelui cântau pe întrecere cu țiganii din partea miresei *până să rumpé părul din arcușu' de la ceatără*⁸. Feciorii chiotau și strigau:

*Supărat îi mîirele,
Că mére de jinere
Da-i cu voie mîireasa
Că l-o putut căpăta.*

Se intra în biserică unde erau cununați de preot, li se dădea miere de albină spunându-li-se: *așé de dulce să vă fie viața cum îi mîierea!*

Spre deosebire de Muntenia, în Transilvania și Moldova, un mare rol îl au vornicii (*starostii*), numiți de Ovidiu Bîrlea (1981: 429) "adevărați maestri de ceremonie (în fapt, preoți ai unui ritual ancestral)", care conduc toate etapele și actele nunții, oratori neîntrecuți. Rolul acestora a fost preluat de către lăutari în Muntenia, fapt ce a dus la dispariția vornicilor.

Acasă la mireasă, intrau la masă în casă doar neamurile, iar feciorii și fetele rămâneau la joc în șură. Aici erau serviți de *socăcițe* cu *pancove*, *horincă* și prăjituri. Cei din casă mâncau *toșmagi*⁹ cu *zeamă*, *baraboi* cu *carne*, *curechi*, apoi ieșeau la joc cam pe la orele 16-18 pentru jocul miresei. Se punea o masă unde stăteau nănașii și mirele și începea jocul miresei. Mireasa era jucată mai întâi de nănași care *țâpau*¹⁰ *câte o sută de lei*, iar nănașele câte 50 de lei. Jocul miresei pe bani de către toți participanții reprezintă un act de integrare a noii neveste în comunitatea satului în această ipostază (Bîrlea 1981: 427). Starostele, de la masă, ridica un pahar de horincă și striga:

*Cine-n lume s-ar afla
Să ne joace mireasa.
Să o joace pă sub mână
Să ne țâpe-o sută bună.*

⁸ *ceatără* = vioară.

⁹ *toșmagi* = tăiței.

¹⁰ *țâpau* = aruncau.

După jocul miresei cu nănașii, aceasta era luată la joc de către feciorii mai îndrăzneți care o cinsteau cu câte 10 lei sau 5 lei. Dacă voiau să joace mai mult, aceștia strigau la țigan: "- Bă, mai zî un capăt!", apoi mergeau la masă, puneau banii, beau un pahar de horincă și strigau: "Să trăiască, la mulți ani!". La final, mireasa era jucată de către mire. Starostele, împreună cu nănașii intrau în casă să numere banii. După numărat, ieșea starostele și striga:

*Oh, m-o bătut ca pă țigani
Că le-am dus pe¹¹ puțini bani!*

Tineretul rămânea, iar bătrânii mergeau la gospodăriile lor. Pe la orele 8-9, seara, nunta se muta la mire acasă, însă unii nuntași rămăneau și la mireasă.

A doua zi se duceau "în socri", se adunau în jurul orei 10 dimineața, se mergea după nănași unde li se dădea de băut, de mâncare – *pancove*, iar nănașii pregăteau un *coșârneu*¹² cu turte¹³, un *oluț* de 5 litri de horincă și plecau chiotind spre casa mirelui. Aici se puneau la masă, apoi începea *răspunsul* (darul) de la *nănașii cii mari*¹⁴. Starostele umbla după bani cu un *taljer*¹⁵ și striga:

*Cutare să răspunde în cinstea celor doi miri cu o comoară
nenumărată de bani,
Să trăiască la mulți ani!
De unde-o deșertat,
Să-i deie Dumnezeu împătrat!*

După răspuns, se numărau banii, se plăteau țiganii ("lăutarii"). Aceștia erau plătiți după faima de care se bucurau. Printre cei mai scumpi și mai vestiți erau Ștefănuca din Coaș și Victoru Cânețului, care erau foarte greu de angajat fiind foarte solicitați. La miezul nopții nuntașii se împrăștiau.

A treia zi era ospățul cu nănașii, marți seara. Acuma se spălau nănașii cu parfum și se ștergeau pe mâini cu prosoape de către miri. Mirii rosteau următoarele versuri în timp ce-i ștergeau pe nași:

*Te șterg nănașă,
Să h'ii spălată
Și-n lumea asta
Și-n ceielaltă
Și fă bine și mă iartă.*

¹¹ *pe* = prea

¹² *coșârneu* = coș de nuiele.

¹³ *turte* = prăjituri.

¹⁴ *nănașii cei mari* erau nașii din partea mirelui.

¹⁵ *taljer* = farfurie.

Apoi se pupau de trei ori. În aceste momente, cei de față, tineri sau bătrâni îi dădeau pe furiș cu făină pe obraz pe nănași *în bajocură*. Nănașii erau așezați pe o pernă și mirii le întorceau o anumită sumă din banii primiți ca dar, iar nănașii le înapoia suma mirilor.

1.3. Strigături

În mediile tradiționale, jocul a avut un rol foarte important, însoțind toate marile momente rituale ale satului românesc. Nunta este un astfel de context, în care jocul își îndeplinește una din funcțiile sale fundamentale, de a media asumarea apartenenței indivizilor la întreg și de a întări acest sentiment. Dansul românesc s-a întrepătruns cu viața colectivității și a individului, la fiecare ocazie care implică manifestarea unei stări afective, cântecul și dansul au ocupat un rol foarte important.

Strigătura a fost cea care a însoțit întotdeauna dansul și a augmentat funcția acestuia. Prin strigătură s-au reglementat o serie întreagă de aspecte din viața satului, pentru că la joc se aduna întreaga comunitate. În timpul nunții, pe lângă strigăturile la mire și la mireasă, la nași, la soacră, actanții principali ai ceremonialului nupțial, se performau o serie de strigături și pentru ceilalți nuntași pentru că nunta de acum urma să pregătească nunțile următoare.

Redăm, mai jos, câteva exemple de strigături din satul Vad:

*Șede lelea pă dâmbuț,
Face pene la drăguț,
Fă-mi și mie două pene¹⁶
Pă fundul de la izmene.*

Printre fetele care participau la joc, erau și unele mai urâte, acestea vor fi ridiculizate de feciori prin următoarele:

*Șede lelea-n ușa șurii,
Gânești că-i fata pădurii.

Asta-i lelea, bate-o Doamne!
Vorovin¹⁷ cu mine-adoarme.

Asta-i lelea, bat-o neica,
Și-o țâpat pă jos suveica.
S-o plecat să o rădice
Ș-am văzut ce nu poci zâce.*

¹⁶A face pene = a broda flori.

¹⁷A vorovi = a vorbi.

*Mândra mea îi ca laptele,
Eu mă-ntorc cu spatele,
Și mă uit la altele.*

*Câte fete-s cu t'eptare
Tăte-s strâmbe de st'inare.
Numa' mândrulița mea
Îi dreaptă ca secerea.*

*Mândra mea s-o betejit
C-o spălat asară-un blid.
De spăla și lingurile
O prindeau și frigurile.*

*Fata care joacă bine,
Ține-o, Doamne, lângă mine!
Fata care joacă rău
Ștôpi¹⁸-o-n gură cu bagău¹⁹!*

*Mândra mea s-o lăudat
C-are un pat imperinat.
Eu m-am dus și l-am cotat
Ș-am aflat rogoz uscat.
Ș-am vazut, feri-mă Doamne,
St'elniți și pădut' cu coarne.*

*Lelea, bat-o soarele,
Când își spală poalele
Tulbură izvoarele,
Și-nnegrește belțâle.*

II. Aspecte lingvistice

2.1. Fonetica

Sub raport fonetic, trăsăturile remarcate în aceste texte, încadrează graiul satului Vad în partea de est a subdialectului crișean. Dintre acestea le menționăm pe următoarele:

- prezența unui *ɛ* deschis înaintea unei silabe care conține un alt e: *lɛle*, *izmɛne*
- palatalizarea dentalelor (generală și colectivă în sbd. crișean): *fɛ'e*, *șɛ'l'e*, *pɛ'ne*
- palatalizarea labiodentalei *f > h'*: *tăt aș h'i* "aș fi", *să h'ij spălată*

¹⁸A *ștopi* = a scuipa.

¹⁹*Bagău* = tutun.

- palatalizarea labialelor, mai frecventă în stadiul de grup consonantic: *mñireasă*, dar și la stadii omonime *k' > t'*: *cheltuieli > t'eltuieli*
p + i, e > t': *pieptar > t'eptâr*; *spinare > st'inare*
- fricativizarea lui *ġ* la *j* (particularitate specifică subdialectului crișean): *betejit, jinere*
- trecerea lui *e* la *ă* după labiale²⁰: *pă* "pe"
- se mențin sunete etimologice:
î etimologic în formele verbului *a întra*: *am întrat* < lat. *intrare*
ă etimologic în formele verbului *a rădica* < lat. *eradicare* (Farcaș 2008b, p. 45)
- pronunția dură a consoanelor *t, z*, *fenomen care duce la trecerea lui i > î*: *să ne țâpe, țâgani, zâce*

2.2. Aspecte morfologice

- articolul demonstrativ-adjectival apare în varianta *cêe* în loc de *cea*: *soacra cee mare*
- pronumele de politețe păstrează forma intermediară de genitiv *dumnilorvoaste* < *domniilor voastre*
- se regăsește fenomenul iotacizării la verbele cu tema în *t, d*: *pot > poç*:
Ș-am văzut ce nu poci zâce.
- verbul *a se apleca* este conjugat cu afereza lui *a*, *a se pleca*: *s-o plecat = s-a aplecat*

2.3. Lexic

2.3.1. La nivelul lexicului, remarcăm prezență unor elemente regionale specifice Transilvaniei, în general și în special, subdialectului crișean, unde elementul maghiar deține ponderea cea mai mare între elementele împrumutate:

bagău "tutun" < magh. *bagó*; *boconci* "bocanci" < magh. *bakancs* (DMR 2010 s.v.); *baraboi* "cartofi" < magh. *barabolya*²¹; *cipcă* "dantelă" < magh. *csipke* (DA s.v.); *clap* "pălărie" < magh. *kalap*²²; *socăciță* "bucătăreasă" < magh. *szakacs* "bucătar" + suf. moș. *-iță*.

De origine ucraineană: *horincă* "țuică" < ucr. *gorylka*, *a vorovi* "a vorbi" < ucr. *hovoryty* (cf. Farcaș 2009, p. 117-118).

De origine turcă: *toșmagi* "tăiței" (Farcaș 2009, p. 153).

²⁰Trecerea lui *e* la *ă, î* după labiale este prezentă și în subdialectul maramureșean, v. Ioan-Mircea Farcaș, *Fonomorfologia subdialectului maramureșean*, Nürnberg, Druckzentrum, 2008, p. 47-48.

²¹În dicționarul lui Cihac (1879 s.v.) etimonul termenului *baraboi* îl constituie magh. *barabolya*, însă mai există și varianta că ar proveni din rus. *baraboj* (Farcaș 2009, p. 121).

²² Aceste cuvinte se regăsesc și în aria vecină a Maramureșului istoric, v. Ioan-Mircea Farcaș 2009, p. 132.

Se întâlnesc și sensuri specifice zonei, astfel verbul *a țipa* dezvoltă sensurile: 1. "a arunca", în contexte de tipul *a țapa din mână* "a arunca" sau 2. "a izgoni, a goni": *a țapa acasă pe cineva = a goni*.

2.3.2. Prefixarea neobișnuită: [pat] *împerinat* <îm- + *perină* "pernă";

2.3.3. Derivate diminutive specifice nordului României:

-*cioară*: *diminecioară*;

-*uliță*: *mândrulița*.

BIBLIOGRAFIE

- Bîrlea 1981 = Ovidiu Bîrlea, *Folclorul românesc*, I, Editura Minerva, București.
- Chiș Șter 1983 = Ioan Chiș Șter, "Etnografia și folclorul", în vol. *Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar*, Baia Mare, p. 163-416.
- DA = *Dicționarul limbii române*, tomul I, partea a II-a, lit. C, București, 1940.
- DMR 2010 = *Dicționar maghiar-român*, București, Editura Academiei Române, 2010.
- Farcaș 2008 a = Ioan-Mircea Farcaș, *Graiul și etnografia satului Vad*, Baia Mare, Editura Universității de Nord, 2008.
- Farcaș 2008 b = Ioan-Mircea Farcaș, *Fonomorfologia subdialectului maramureșean*, Nürnberg, Druckzentrum, 2008.
- Farcaș 2009 = Ioan-Mircea Farcaș, *Lexicul subdialectului maramureșean*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2009.
- Hoțopan 2008 = Ana Hoțopan, *Coordonate ale folclorului românilor din Ungaria*, Editura Universității din Oradea.
- Kádar 1901 = Kádar József, *Szolnok Doboka – varmegye monographiaja (Monografia județului Solnoc-Dobâca)*, Dej, 1901.
- Șainelic 1986 = Sabin Șainelic, Maria Șainelic, *Zona etnografică Chioar*, Editura Sport Turism, București, 1986.
- Șeuleanu 1977 = Ion Șeuleanu, *Poezia de nuntă în folclorul românesc*. Rezumatul tezei de doctorat, Cluj-Napoca.